

DOI: 10.31648/an.5594

INTERDYSCYPLINARNOŚĆ W PRZEKŁADZIE
TEKSTU NAUKOWEGO.
FRANCUSKI I WŁOSKI JEZYK AKADEMICKI
W TŁUMACZENIU NA JEZYK POLSKI

INTERDISCIPLINARITY IN THE SCIENTIFIC
TEXT TRANSLATION.
FRENCH AND ITALIAN ACADEMIC LANGUAGE
TRANSLATED INTO POLISH

Ewelina Berek

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-5399-2491>

Uniwersytet Śląski w Katowicach / University of Silesia in Katowice

e-mail: ewelina.berek@us.edu.pl

Lucyna Maria Marcol-Cacoń

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-0332-3078>

Uniwersytet Śląski w Katowicach / University of Silesia in Katowice

e-mail: lucyna.marcol@us.edu.pl

Keywords: interdisciplinarity, scientific text, translation, French, Italian

Abstract: The aim of this article is to demonstrate the differences appearing in French and Italian scientific texts and their translations into Polish. The specificity of the scientific text causes enormous difficulties faced by novice translators. On the one hand, one must faithfully reflect the merits of work, and, on the other hand, take care of the appropriate style of the target text. As Stanisław Gajda [1982] states, each discipline produces a completely separate language termed “scientific sublanguage”, and the basic difficulty in the case of translation by people not familiar with the scientific language seems to be the recreation of the specific nature of the scientific language of the source text in the target text. The multidimensionality and interdisciplinary nature of scientific translation should also be considered because only on the basis of interdisciplinary knowledge can the translator choose the appropriate translation strategy.

Wprowadzenie

Punktem wyjścia naszych rozważań jest stwierdzenie, że translatoryka korzysta z wyników badań nie tylko lingwistyki, lecz także innych dyscyplin, które zajmują się człowiekiem i jego działalnością komunikacyjną, takich jak przede wszystkim: teoria komunikacji, nauka o tekstach, psychologia, językoznawstwo ogólne, kognitywne, filologia, bibliistyka, filmoznawstwo i informatyka. Dyscypliny te wspomagają translatorykę swoimi koncepcjami, czyniąc ją w jakimś stopniu interdyscyplinarną [Kielar 2013, 9]. Większość wartościowych dzieł naukowych ma charakter interdyscyplinarny, co wymaga w pracy tłumaczeniowej otwarcia się redaktora i tłumacza na inne dyscypliny. Tłumaczenie tekstów naukowych odbywa się w określonym świecie społecznym, to jest w akademickim świecie nauki. Świat ten wypracował swój język naukowy, który stanowi podstawę porozumiewania się w jego ramach (w każdym języku narodowym z osobna). Obrona tego języka jest często obroną swojego świata, który z kolei może być związany z określoną specjalizacją naukową.

Celem artykułu jest ukazanie specyfiki tłumaczenia naukowego oraz różnic pojawiających się we francuskich i włoskich tekstach naukowych i ich przekładzie na język polski. Punktem wyjścia do analizy stały się zajęcia z tłumaczenia tekstów naukowych ze studentami ostatnich lat studiów języka francuskiego i języka włoskiego.

Tekst naukowy – co to za twór?

Tekst naukowy jest specyficzną formą wypowiedzi. Często gdy próbuje się opisać język naukowy, zamiast przymiotników takich jak *jasny*, *zrozumiały*, *precyzyjny*, *prosty* i *zwięzły*, nasuwają się od razu ich antonimy. Język naukowy jawi się bowiem jako twór zawily, wieloznaczny, ozdobny i rozwlekły. Jak podkreśla Maciej Kawka [2004] w swoim krótkim tekście o języku debaty naukowej, zatytułowanym przekornie „*Mutatis mutandis, sui generis, de facto, ad hoc*”, czyli *jak uczynić styl naukowy jeszcze bardziej naukowym?* wystarczy użyć kluczowych słów stylu naukowego, to jest łacińskich formułek typu *mutatis mutandis, ad hoc, expressis verbis, ex definitione, implicite, explicite, etc.*, aby uzyskać gotową wypowiedź naukową.

Wśród podstawowych wyznaczników naukowej normy stylowej Kawka za wieloma badaczami wymienia: wybór tematu, intelektualność, abstrakcyjność, nieemocjonalność, obiektywność, logiczność, ścisłość, dokładność, jasność, bezosobowość.

Cechą wyróżniającą tekst naukowy, jeśli chodzi o leksykę, jest występowanie terminów. Terminy wywodzą się z języka potocznego i, jak zauważa Stanisław Gajda, termin to „nazwa specjalistycznego pojęcia” [Gajda 1990, 51].

Terminy stanowią wyzwanie dla tłumacza nie tylko w tekstach naukowych. Gdy porównuje się terminy w różnych językach, od razu można stwierdzić, iż na tłumacza czeka wiele pułapek. I tak np. polskie *pojęcie* ma dwa francuskie i dwa włoskie odpowiedniki *concept/concetto* i *notion/nozione*, a francuski *morphème* ma węższe znaczenie od polskiego *morfemu* [Kozłowska, Szczęsny 2018, 194].

Terminy w tekście naukowym mają ściśle określone znaczenie i są to nierzadko wyrazy i wyrażenia obcego pochodzenia, niewystępujące w słownictwie ogólnym, np. *sufiks*, *prefiks*, *fonem*, *morfem* (terminy językoznawcze). Należy wziąć pod uwagę, że terminami mogą być również wyrazy powszechnie znane i używane w języku codziennym, jednak w obrębie tekstu naukowego mające inne, specjalne znaczenie, jak np. *tryb*, *strona*. W tym drugim przypadku łatwiej o poważny błąd, jeśli przetłumaczymy termin jak zwykły wyraz, ograniczając się do intuicyjnie wybranego odpowiednika ze słownika dwujęzycznego lub odwołując się do pierwszego znaczenia wyrazu ze słownika jednojęzycznego, bez pogłębionej analizy tych znaczeń.

Tłumaczenie tekstów naukowych

Tłumaczenie tekstów naukowych wbrew pozorom wcale nie jest łatwe i nie polega na prostym podstawianiu odpowiedników. Zdaniem Kozłowskiej w pracy *O przekładzie tekstu naukowego (na materiale tekstów językoznawczych)* oprócz znajomości dwóch języków, orientacji w danej dziedzinie nauki i zainteresowania nią przekład tekstów naukowych wymaga obycia z tekstem naukowym i umiejętności budowania go [Kozłowska 2007, 57]. Badaczka podkreśla również fakt, iż w przypadku tekstów naukowych, szczególnie humanistycznych, na pierwszy plan wysuwa się tło „lekturowe”, które staje się ważniejsze od tła kulturowego mającego ogromne znaczenie w przekładzie literackim. Konieczne jest zapoznanie się z myśleniem naukowym danego autora i zapoznanie się z jego lekturami [Ibidem, 58].

Warto pamiętać, że składnia prac naukowych charakteryzuje się przewagą zdań podrzędnie złożonych. Najczęściej są to zdania warunkowe, przyczynowe i wynikowe. Z uwagi natomiast na funkcję informatywną teksty naukowe wyróżniają się rzeczowością i obiektywizmem. Autorzy prac naukowych odwołują się zwykle do intelektu odbiorcy, a nie do jego uczuć czy wyobraźni.

Zofia Kozłowska i Anna Szczęsny [2018, 194] przypominają, iż ogólną zasadą przy tłumaczeniu terminów jest szukanie, a nie tłumaczenie i w miarę możliwości nietworzenie nowych terminów.

Zdarza się, iż niefortunny początkowy wybór ekwiwalentu sprawia, że niedoświadczony młody naukowiec/tłumacz na siłę „dostosowuje” sens tekstu lub jego fragmentu do danego znaczenia przetłumaczonego słowa. Nieumiejętność

rozpoznania, iż dane wyrażenie jest terminem, może skutkować próbą przetłumaczenia go w sposób syntagmatyczny, co zwykle utrudnia, jeśli nie uniemożliwia jego identyfikację w języku docelowym [Kozłowska, Szczęsny 2018, 218]. Zarówno studentowi uczącemu się sztuki tłumaczenia, jak i doświadczonemu tłumaczowi nierzadko trudno jest wybrać poprawny termin, gdyż sami autorzy tekstów naukowych dość często używają tych samych terminów do określenia różnych zjawisk i stąd niełatwe staje się zaprowadzenie terminologicznego ładu. Po przykład można sięgnąć do języka włoskiego, w którym funkcjonują aż trzy różne terminy (*stati alterati di coscienza / stati di coscienza alterata* i *stati di coscienza modificata*) jako odpowiedniki polskich *odmiennych stanów świadomości*. Anna Kuncy [2014, 57] zwraca uwagę na fakt, że w interpretacji psychologów czy psychoterapeutów powyższe terminy mogą być różnie rozumiane. Sięgając do prac Marcella Del Vecchio [1997, 43-44], dowiadujemy się, że przymiotnik *alterato* budzi negatywne konotacje, a użyty we wspomnianych wyżej terminach wskazuje na zaburzenia świadomości. Podczas gdy w swoich pracach Mario Talvacchia [2009] traktuje terminy *stati di coscienza alterata* oraz *stati di coscienza modificata* jako synonimy, Michela Balconi [2006, 263-264] wskazuje na różnice w znaczeniu włoskich rzeczowników *modificazione* i *alterazione* w odniesieniu do świadomości, iż drugi jest używany głównie w odniesieniu do zmian patologicznych. Trzeba ponadto brać pod uwagę, że przymiotnik *alterato*, w zależności od tego, czy stoi przed rzeczownikiem, czy po nim, może być różnie rozumiany. Zatem, w przypadku *stati alterati di coscienza* odmiennosc dotyczy stanów świadomości, natomiast *stati di coscienza alterata* – samej świadomości lub jej części [Kuncy 2014, 60].

Kozłowska [2007, 138-145] opisuje sytuacje powstałe przy tłumaczeniu terminów. Gdy tłumacz napotyka w tekście źródłowym termin, ma do wyboru trzy możliwości: znajduje jeden odpowiednik, znajduje dwa odpowiedniki lub ich więcej albo nie znajduje żadnego z nich. W przypadku problemów ze znalezieniem w języku docelowym ekwiwalentu danego terminu tłumacz może sięgnąć po następujące strategie: zastąpić termin z tekstu oryginalnego przez adekwatny termin w przekładzie, podać termin obcy w nawiasie (w sytuacji gdy dany termin nie ma odpowiednika w języku docelowym lub gdy tłumacz sięga po ekwiwalent inny niż powszechnie przyjęty, rzadziej używany lub mający kilka znaczeń), podać termin obcy przed odpowiednikiem bądź przed tłumaczeniem albo podać termin obcy zamiast odpowiednika (w sytuacji gdy przyjęło się używać danego terminu w formie obcej mimo istniejącego ekwiwalentu w danym języku).

Młody adept sztuki tłumaczenia na ogół odczuwa obawę przed „trudną” terminologią i chętnie ją upraszcza. Często na siłę „dostosowuje” sens tekstu czy fragmentu do jedyne go znanego znaczenia konkretnego słowa.

W poniższych fragmentach z tekstu o specyfice literatury prowincji Québec eseistka Isabelle Daunais odwołuje się do koncepcji Milana Kundery i korzysta z dwóch zaproponowanych przez niego terminów, to jest **grand contexte**

i *idylle*. W przypadku ich tłumaczenia konieczne staje się odwołanie do literatury oraz tłumaczenia na język polski dzieł tego czeskiego pisarza tworzącego po francusku. Podobnie, odniesienie do *grands récits* – *wielkich narracji* wymaga konieczności skorzystania z kontekstu „lekturowego”, co obrazują poniższe fragmenty:

L'un des traits les plus frappants de la production artistique québécoise, mais sur lequel, curieusement, personne ne s'est jamais penché, est la distinction très nette que connaissent dans leur rayonnement les arts «majeurs» que sont la littérature, la peinture, la musique, l'architecture, la philosophie d'un côté, et, de l'autre, les arts du spectacle que sont la chanson, le cirque, la scénographie. Alors que les productions des arts du spectacle circulent avec succès sur toutes les scènes de la planète et qu'elles sont reconnues comme parfaitement en phase avec leur domaine (si elles n'en sont pas les modèles), les œuvres des arts majeurs ne sont pratiquement d'aucune incidence, ne sont considérées importantes ou marquantes par personne au sein de ce qu'on peut appeler avec Milan Kundera le «**grand contexte**»¹, ou le contexte supranational de ces arts (Milan Kundera. 2011. *Le Rideau, dans Œuvre*. T. II. Paris: Gallimard, coll. „Bibliothèque de la Pléiade”: 968) [Daunais 2015, 7]¹.

Dans *L'Art du roman*, Milan Kundera donne un nom à cette expérience ou, plus exactement, au monde qui accueille cette expérience : un «monde d'avant le premier conflit; ou, en dehors des conflits; ou, avec des conflits qui ne sont que malentendus, donc faux conflit»¹. Et ce nom, c'est *l'idylle*. Ce terme, me semble-t-il, définit parfaitement l'expérience québécoise du monde. (...) Et parce que cette expérience est générale, justement, parce qu'elle est celle que nous enseignent **les grands récits** (incluant les grands romans) aussi bien que toute l'histoire du monde, nous croyons qu'elle est aussi la nôtre (Milan Kundera. 1986. *L'Art du roman, dans Œuvre*. T. II: 720) [Daunais 2015, 18]².

W sytuacji gdy w języku przekładu nie ma odpowiednika danego terminu lub gdy z jakichś powodów jest on nieadekwatny, zdarza się, że tłumacz na potrzeby tłumaczenia tworzy nowy termin-odpowiednik. Bywa również tak, iż termin występujący w tekście oryginału może nie być terminem w tym

¹ Szczególnie uderzającą cechą quebeckiej twórczości artystycznej – cechą, której, rzecz osobliwa, nikt dotychczas nie poświęcił należytej uwagi – jest bardzo wyraźna różnica w zasięgu oddziaływania między sztukami „wyższymi”, takimi jak literatura, malarstwo, muzyka, architektura czy filozofia, a sztukami widowiskowymi: piosenką, cyrkiem czy scenografią. Dzieła sztuki widowiskowej święcą tryumfy na całym świecie, pozostają w zgodzie z nowoczesnymi trendami w swoich dziedzinach (niekiedy wręcz wyznaczają owe trendy). Rodzime dzieła sztuki wyższej nie mogą się natomiast szczycić podobnym uznaniem, nie są uważane za istotne czy znaczące w obrębie tego, co Milan Kundera określił mianem „**wielkiego kontekstu**”¹. – światowego, ponadnarodowego kontekstu sztuki (Milan Kundera. 2006. *Zastłona. Esej w siedmiu częściach*. Tłum. Bieńczyk M. Warszawa: PIW: 38) [Daunais 2016, 309].

² W *Sztuce powieści* Milan Kundera nazwał to doświadczenie, a dokładniej świat, w którym do niego dochodzi: „stanem świata przed pierwszym konfliktem; lub świata bez konfliktów; albo świata z konfliktami, które są tylko nieporozumieniami, więc konfliktami pozornymi”.¹ Ta nazwa brzmi: *idylla*. Moim zdaniem to doskonale określa quebeckie doświadczenie świata. (...) Jako że jest to doświadczenie powszechne, jako że pouczają nas o nim wszystkie **wielkie narracje** (w tym wielkie powieści) oraz cała historia świata, wierzymy, że jest ono również naszym udziałem (Milan Kundera. 2016. *Sztuka powieści*. Tłum. Bieńczyk M. Warszawa: PIW: 112) [Daunais 2016, 317].

języku oryginalnym, ale może być odpowiednikiem terminu pochodzącego z innego języka. Tłumacz tekstów naukowych ma za zadanie to zweryfikować [Kozłowska 2007]. Należy zatem pamiętać o wieloaspektowości i interdyscyplinarności tłumaczenia naukowego, ponieważ dopiero na podstawie wiedzy interdyscyplinarnej tłumacz może wybrać odpowiednią strategię translatorską.

Jak pisze Katarzyna Jopkiewicz: „cechą postulowaną w stosunku do wszystkich tekstów naukowych jest jednoznaczność” [Jopkiewicz 2014, 57]. Stwierdzenie to zaczyna jednak wydawać się niewykonalne, gdy tłumacz ma za zadanie przełożyć termin, który w systemie języka docelowego w ogóle nie istnieje. Należy podkreślić, iż takie sytuacje są dla tłumacza tekstów naukowych bardzo częste.

Jopkiewicz postuluje znajomość technik tłumaczeniowych i strategii u każdego tłumacza tekstów naukowych. Ponadto tworzy listę pożądaných kompetencji tłumacza tekstów naukowych, do których zaliczamy: kompetencje językowe, kompetencje naukowe (np. zdolność do recepcji, produkcji i reprodukcji tekstów naukowych), kompetencje informacyjne, interkulturowe i społeczne oraz znajomość narzędzi pracy tłumacza tekstów naukowych [Ibidem, 60].

Właśnie terminom przypisuje się miano najtrudniej przetłumaczalnych, ale tylko pozornie występowanie skomplikowanej terminologii jest największym wyzwaniem tłumacza. Jak przekonuje Stanisław Gajda, przeciętnie tylko od 20% do 25% słów użytych w tekście naukowym to terminy. Najliczniej reprezentowana jest leksyka neutralna, ogólna stanowiąca do 70% tekstu. Pięćdziesiąt najczęściej występujących wyrazów w tekstach popularnonaukowych to przyimki (*w/we, na, z/ze, do, o, do, przez*), spójniki (*i, a, że*), zaimki (*się, on, ten, to, który*) oraz kilka czasowników (*być, móc, mieć*) [Gajda 1990, 65].

Próbując odpowiedzieć na pytanie, czy język naukowy musi być żargonem, badacz przytacza paradoksalną opinię, że w ogóle nie trzeba umieć pisać, aby napisać pracę naukową, a wystarczy opanować bardzo ograniczony repertuar środków i szablony ich użycia [Ibidem, 114]. Jak podkreślają Katarzyna Wołowska i Witold Wołowski, „[p]rzy całej subiektywności i oryginalności badawczych idiolektów, zawiera on (dyskurs naukowy – E.B.) – bez względu na uwarunkowania geopolityczne – bardzo dużą ilość «stałych fragmentów gry», czyli utartych formuł, stereotypowych wyrażań, strategii organizacyjnych” [Wołowska, Wołowski 2017, 8]. Należy również pamiętać, że w obrębie każdej z dyscyplin wytwarza się zupełnie odrębny język nazywany „podjęzykiem naukowym” [Gajda 1982, 100]. Zdaniem Gajdy każdy podjęzyk naukowy posiada własny „słownik”, to jest pojęcia kodujące często całe koncepcje, oraz własną „gramatykę”, czyli „reguły dowodzenia”, co ułatwia porozumiewanie między specjalistami danej dziedziny, ale utrudnia porozumiewanie między przedstawicielami różnych dziedzin [Ibidem]. Podstawową trudnością w przypadku przekładu przez osoby niezaznajomione z językiem naukowym wydaje się uświadomienie sobie specyficznego charakteru języka naukowego tekstu źródłowego i tekstu docelowego.

Francuski, włoski i polski język naukowy

Włoski i francuski języki akademickie³ operują również gotowym repertuarem środków i szablonów, z którymi warto zapoznać młodych tłumaczy. W swym „niezbędniku romanisty” [zob. bibliografia] autorzy *Organisation du discours de recherche / Organizacja dyskursu naukowego* piszą o arsenale tzw. gotowców, który powinny sobie stworzyć osoby pragnące poprawnie posługiwać się dyskursem naukowym w obcym języku [Wołowska, Wołowski 2017, 9]. W tabeli 1 znajdują się przykładowe wyrażenia z tekstów naukowych w trzech wersjach językowych.

Analiza wyrażeń umieszczonych w tabeli 1 prowadzi do ogólnej konkluzji, że rzadko obserwuje się ekwiwalencję formalną. Autor tekstu naukowego stara się przybrać maskę bezosobowości, wydawać się bezstronny i dlatego posługuje się w języku polskim formą liczby mnogiej lub formami bezosobowymi, czego potwierdzeniem są wyrażenia: *Jak już wspomnieliśmy...*, *Zaproponowane przykłady pokazują zasadność twierdzenia że / pomagają wyjaśnić zjawisko...* itp. Język jest pozbawiony nacechowania emocjonalnego. Podobne struktury występują w języku francuskim. Autor chowa się za zaimkiem 1. os. lm. *nous* (*my*). W tekstach włoskich, z kolei, w poprzednim wieku tekst naukowy był zazwyczaj pisany w 1. os. lm., jednak obecnie obserwuje się zdecydowaną przewagę użycia form bezosobowych, a zwłaszcza tzw. *si passivante* i *si impersonale*. Należy również zwrócić uwagę na częste sięganie w języku włoskim po formy bezosobowe w czasie przyszłym lub w trybie przypuszczającym. Ponadto, w wyrażeniach włoskich i francuskich pojawia się często strona bierna, co w języku polskim jest (na podstawie zebranego korpusu) rzadkością. Warto przy okazji dodać, że polskie wyrażenia w stronie czynnej, jak np. *Niniejszą obserwację potwierdza/potwierdzają...* są nierzadko niepoprawnie tłumaczone na język włoski. Wynika to z faktu, iż zamiast strony biernej w wersji włoskiej (*L'osservazione appena suggerita è confermata da...*), zostaje błędnie zachowana strona czynna z wersji polskiej (**L'osservazione appena suggerita conferma/confermano...*).

Francuskie teksty naukowe skonstruowane są często jako typowe rozprawki; tzw. *dissertation*. Ta forma trójdzielnej wypowiedzi pisemnej zawierająca tezę, antytezę i syntezę właściwa jest dla francuskiego systemu edukacji oraz potwierdzania kwalifikacji na drodze tzw. kursów i często trudno się ją przekłada na polski styl tekstów naukowych.

Teksty naukowe stały się niezrozumiałe dla uczonych dyscyplin stycznych, a nawet tych samych. „Problem języka naukowego jako żargonu sprowadza się do stosunku języka literackiego i języków poszczególnych dyscyplin, które zamykają się w sobie i oddalają od siebie oraz od języka ogólnego” [Gajda 1990, 114-115].

³ Anna Duszak zwraca uwagę, iż wybór przymiotnika „akademicki” jest już sam w sobie nacechowany i wskazuje na anglojęzyczny rodowód myślenia o języku nauki [Duszak 2015, 80].

Tabela 1. Zwroty i wyrażenia używane przy pisaniu prac naukowych

	Język włoski	Język francuski	Język polski
	1	2	3
Wprowadzenie	<ul style="list-style-type: none"> • Nel presente studio/ lavoro si andranno ad esaminare/ analizzare/ investigare/ individuare... • Questo studio si propone / proponiamo di esaminare... • La discussione dovrebbe partire da... • Il presente lavoro si pone lo scopo di.... 	<ul style="list-style-type: none"> • Dans ce travail/ cet essai/ cette thèse, nous examinerons/ nous enquêterons/ nous évaluerons / nous analyserons... • Ce travail se propose d'examiner /se donne pour objet d'examiner... • Il convient d'entamer la discussion par... • Le présent article a pour objectif de... 	<ul style="list-style-type: none"> • W niniejszym opracowaniu/pracy zostaną zbadane/przeanalizowane/ wyszczególnione.... • W niniejszej pracy zostanie zaproponowana analiza... • Należy rozpocząć dyskusję od... • Celem niniejszego opracowania jest...
Wprowadzenie definicji	<ul style="list-style-type: none"> • Secondo la definizione data... • In questo contesto il termine indica... • Il termine... si riferisce a... • Secondo... il termine assume il significato di... • Questa definizione si fonda/ si basa/ deriva... • Gli esempi appena citati si integrano nella definizione di... 	<ul style="list-style-type: none"> • Par définition... signifie... • Dans ce contexte, le terme désigne... • Le terme... fait référence à... • Selon..., le terme est assimilable à... / Selon..., ...est défini en tant que... • Cette définition est fondée sur / est basée sur/ résulte de... • Ces explications se complètent et permettent d'éclaircir le phénomène de... 	<ul style="list-style-type: none"> • Z definicji wynika... • Termin (ten) w tym kontekście oznacza... • Termin (ten) odnosi się do... • Według... jest zdefiniowany jako... • Definicja (ta) bazuje na / pochodzi z... • Zaproponowane przykłady pokazują zasadność twierdzenia, że / pomagają wyjaśnić zjawisko...
Wysunięcie hipotezy	<ul style="list-style-type: none"> • Converrà analizzare... • Si può presumere che... • Ci si propone ora di ipotizzare che... • Partendo da questo presupposto, ci si rende conto che... • Il nostro obiettivo è quello di mostrare / provare / verificare che... 	<ul style="list-style-type: none"> • Il conviendra d'analyser... • On peut considérer que • Il est admis à présent de supposer/ faire l'hypothèse/ d'envisager que... • Par conséquent /Sur la base de cette considération/, on constate /s'aperçoit que... • Notre objectif est de montrer / de prouver / de vérifier que... 	<ul style="list-style-type: none"> • Należy przeanalizować... • Można założyć, że... • Można zaproponować hipotezę, że... • Wychodząc z takiego założenia, można stwierdzić że... • Naszym celem jest pokazać/dowieść/zweryfikować...
Potwierdzenie tezy	<ul style="list-style-type: none"> • L'osservazione appena suggerita è confermata dal fatto che... • A sostegno dell'ipotesi qui avanzata, si può/ possiamo notare che... • Dai frammenti di confronto sopra illustrati risulta che... • Da ciò che è stato precedentemente detto si evince... • Da ciò risulta chiaro che/ si può evincere/ discende che... 	<ul style="list-style-type: none"> • Comme nous venons de suggérer • A l'appui de l'hypothèse avancée, on peut/ nous pouvons remarquer que... • Des fragments présentés / évoqués ci-dessus montrent que... • Dit préalablement il ressort/ apparaît que... • Cela montre clairement que / Il ressort clairement que / on pourrait déduire que/ il s'en suit que... 	<ul style="list-style-type: none"> • Niniejszą obserwację potwierdza / niniejsza prezentacja jest potwierdzona przez... • Aby potwierdzić wysuniętą hipotezę, wystarczy zauważyć, że... • Na podstawie przeprowadzonej analizy można stwierdzić, że... • Wynika z tego jasno / Na podstawie analizy zebranego materiału, można wywnioskować, że / dojść do wniosku, że...

cd. tabeli 1

	1	2	3
Emfaza	<ul style="list-style-type: none"> • È importante enfatizzare... • Va tenuto presente che... • Di particolare importanza risulta... • Particolare attenzione si dovrà rivolgere a... • Incentriamo la nostra attenzione su... • Bisogna sottolineare che/ mettere in rilievo che/ mettere in evidenza che/ mettere in risalto che • È ragguardevole segnalare che... 	<ul style="list-style-type: none"> • Il est important de mettre en valeur... • Nous devrions prendre en compte/ considération/ garder à l'esprit que... • Il faut souligner que... • Une attention toute particulière doit être portée à... • Nous nous focalisons sur.../ Il convient de focaliser notre attention sur... • Il faut souligner/ mettre en relief/ mettre en évidence/ faire ressortir que... • Il est à souligner que... 	<ul style="list-style-type: none"> • Warto/należy podkreślić... • Należy mieć na uwadze... • Warto/należy podkreślić... • Należy odwołać się przede wszystkim do... • Zwróćmy uwagę na... • Należy podkreślić... • Należy podkreślić...
Nawiązanie do wcześniejszych treści	<ul style="list-style-type: none"> • Come già implicito in quanto detto poco più sopra... • È opportuno approfondire fin d'ora l'accento fatto nel capitolo... • Avendo ormai messo in luce le caratteristiche salienti di..., è opportuno analizzare... • Come abbiamo già accennato/ appena segnalato... • Prendendo spunto dalle osservazioni fatte nel paragrafo... 	<ul style="list-style-type: none"> • Comme nous avons déjà signalé ci-dessus... • Il convient maintenant / il est temps d'approfondir / de nous arrêter sur/ la question signalée dans le chapitre... • Après avoir mis en lumière les principales caractéristiques de..., il est opportun d'analyser/ d'examiner... • Comme nous avons déjà accenné/ soulevé... • En nous basant / appuyant/ sur les observations faites dans le paragraphe... 	<ul style="list-style-type: none"> • Jak zostało już wcześniej zasygnalizowane... • Warto rozwinąć zagadnienie, o którym wspomnieliśmy w rozdziale... • Po omówieniu najważniejszych kwestii związanych z..., warto przeanalizować... • Jak już wspomnieliśmy... • Wychodząc od rozważań zawartych w rozdziale...
Wprowadzenie nowej treści (do poprzednich)	<ul style="list-style-type: none"> • Continuando il discorso vale la pena soffermarsi su... • Passando ora a... • Occorrerebbe integrare lo schema con... • Dopo aver analizzato...si procede con... • Chiuso per un momento il capitolo..., è necessario passare a... 	<ul style="list-style-type: none"> • En continuant / en poursuivant les considérations faites il conviendrait de se pencher sur... • Abordons à présent / Pour en venir à... • Il faudrait / il conviendrait de compléter ce schéma... • Après avoir analysé... / Après l'examen/ l'analyse... il convient de passer à.../ il convient d'aborder... • Une fois... fait(e)/fini(e) dans le chapitre précédent, il est nécessaire de passer à... 	<ul style="list-style-type: none"> • Kontynuując (poprzednie) rozważania, warto zatrzymać się... • Przechodząc do... • Warto uzupełnić powyższy schemat... • Po przeanalizowaniu... warto przejść do... • Po omówieniu... w poprzednim rozdziale... należy przejść do...
Inny punkt widzenia	<ul style="list-style-type: none"> • D'altronde • D'altra parte • D'altro canto 	<ul style="list-style-type: none"> • D'ailleurs, par ailleurs • D'autre part • D'un autre côté • D'un autre point de vue 	<ul style="list-style-type: none"> • Jeśli chodzi natomiast o... • Z drugiej strony.. • Z innego punktu widzenia...

cd. tabeli 1

	1	2	3
Konkluzje	<ul style="list-style-type: none"> • Si può/ Possiamo dunque affermare, riassuntivamente, che... • Se sommiamo le annotazioni qui esposte possiamo arrivare alle seguenti conclusioni: • Per tirare le fila del discorso su...conviene rammentare che... • Per concludere, è opportuno accennare... • Pare opportuno ricapitolare... • Riassumendo/ Concludendo/ Tirando le somme... 	<ul style="list-style-type: none"> • Il peut dès lors être conclu que / On peut donc en conclure que / Nous pouvons donc en conclure que... • Pour résumer les considérations formulées avant il est possible d'arriver aux conclusions suivantes... • Pour mettre au point / faire une synthèse de la discussion sur.... il faudrait garder à l'esprit que... • Pour conclure / pour terminer il convient également de mentionner/ rappeler que... • Il serait utile / opportun de résumer / récapituler... / Il paraît utile de rappeler... • Pour résumer / En résumé / En définitive... 	<ul style="list-style-type: none"> • Można zatem stwierdzić, że... • Podsumowując poczynione rozważania, można stwierdzić, że... • Podsumowując poczynione rozważania, warto wspomnieć, że... • Podsumowując, warto zwrócić uwagę na... • Warto podsumować... • Podsumowując/Konkludując/Reasumując...

Źródło: materiały internetowe ze słownika bab.la oraz opracowania własne

Świadomość językowa jest uświadamianą sobie wiedzą o porozumiewaniu się [Ibidem, 112] i w uproszczeniu składa się z trzech poziomów: poczucia językowego, czyli fragmentarycznego uświadomienia sobie niektórych izolowanych zjawisk językowych; potocznej świadomości językowej oraz teoretyczno-naukowej wiedzy o języku. Zdaniem Gajdy „zdecydowana większość użytkowników języka w ocenie faktów językowych kieruje się przede wszystkim poczuciem językowym. Ono leży u podstaw wyobrażeń o tym, jak powinien wyglądać «prawdziwy» język naukowy” [Ibidem]. W przypadku naukowców poziom świadomości językowej wpływa na zachowania językowe i gdy jest ograniczona do poziomu podstawowego sprowadza się do przekonania, że należy mówić i pisać „uczenie” [Ibidem, 113]⁴. Badacz stwierdza, iż „charakterystyczna jest wówczas pseudonaukowa maniera wykładu. O jej użyciu może decydować chęć stworzenia pozorów naukowości i wówczas jest to nie tylko kwestia kultury języka, ale także moralna” [Ibidem]. Teksty literaturoznawcze odznaczają się najbogatszym słownictwem, podobnie jak teksty językoznawcze [Ibidem, 67].

Winny jest system kształcenia koncentrujący się na dawaniu wiedzy. Nie uczy on umiejętności i nie kształci nawyków porozumiewania się [Ibidem, 128], a naukowcy często są „zniewoleni żargonem naukowym” [Ibidem, 113]⁵.

⁴ Pisząc o tekstach naukowych ewidentnie „chorych”, naruszających społeczne normy językowo-komunikacyjne, Gajda zauważa, iż leczy się je w wydawnictwach. Jego zdaniem „bardzo wiele tekstów naukowych zawdzięcza swój dalszy żywot żmudnej i niedocenionej pracy recenzentów i redaktorów, którzy ratują autorów przed językową – i nie tylko – kompromitacją” [Gajda 1990, 112].

⁵ Ciekawy wydaje się przedstawiony przez Gajdę wskaźnik zrozumiałości tekstów [Gajda 1990, 121]. Należałoby zmierzyć zrozumiałość tekstów (I), licząc przeciętną liczbę wyrazów

Specyfika tekstu naukowego polega również na nazywanym przez Kozłowską rozczłonkowaniu poziomym i pionowym [Kozłowska 2007, 35]. Tekst składa się bowiem z akapitów oraz z tekstu pobocznego, do którego badaczka zalicza „dygresje, uwagi i ekskursy, materiał ilustracyjny oraz tak zwaną obudowę, na którą składają się: 1) przypisy, 2) odsyłacze do literatury (odsyłacze hasłowe lub cyfrowe) w tekście głównym, 3) bibliografia, inaczej spis literatury, tak zwana bibliografia załącznikowa, 4) indeks nazwisk, 5) indeks terminów, 6) spis znaków umownych i skrótów itd.” Jak podkreśla, przekład każdego z tych elementów wymaga posiadania wiedzy na temat odpowiednich konwencji, jakie panują w docelowym obszarze językowym [Ibidem, 36-37].

Student filologii, który najczęściej jest autorem jednej pracy o charakterze naukowym (pracy licencjackiej), nie ma świadomości wagi tych elementów i obudowa nie wydaje mu się aż tak ważna. Na zajęciach z tłumaczenia tekstów naukowych (z językoznawstwa lub literaturoznawstwa) często ta część zostawała bez zmian lub była zupełnie pomijana (najczęściej pomijane były przypisy lub źródła cytatów).

Oczywiste jest, iż tłumacz musi stale pamiętać o różnicach między językami na różnych poziomach. Normy dotyczące bibliografii mogą być różne w różnych językach. I tak autorki książki *Tłumaczenie pisemne na język polski. Kompendium* przypominają, iż w bibliografiach polskich, opisując artykuły w książkach zbiorowych, tytuł książki poprzedza się oznaczeniem w:. Można je podawać w nawiasach okrągłych (w.), kwadratowych [w:], ukośnych /w:/ lub bez nawiasów w: [Kozłowska, Szczesny 2018, 209]. We francuskich bibliografiach przed tytułem zbiorowym jest stosowany skrót in: lub dans: (bez dwukropka również), a we włoskich bibliografiach tylko in (z dwukropkiem lub bez) [Eco 2001, 170]. Normy wydawnicze też się różnią. W języku polskim używa się najczęściej cudzysłowu o postaci: „ ” (tzw. cudzysłów apostrofowy podwójny). W języku francuskim najczęściej jest stosowany cudzysłów ostrokatny « » , tzw. francuski [Wołowska, Wołowski 2017, 329]. W języku włoskim sięga się albo po cudzysłów ostrokatny «» , albo po cudzysłów apostrofowy o postaci “ ” [Eco 2001, 209].

W tabeli 2 zebrano najważniejsze skróty graficzne używane w tekstach naukowych (i nie tylko) w celu pokazania podobieństw i różnic w języku polskim, włoskim i francuskim.

Krzysztof Hejwowski⁶ wśród problemów z tłumaczeniem, obok nacechowania stylistycznego tekstu oryginału (styl oficjalny, potoczny, slang) i nieprzekładalności językowej (w przypadku niekonwencjonalnego zastosowania języka czy gier słownych), wymienia także tytuły książek, czasopism i innych

w wypowiedzeniu (I_m) i przeciętną liczbę wyrazów o długości 8 i więcej liter wśród 100 wyrazów tekstu (L_o): $I = I_m + L_o$. Badacz stwierdza, iż teksty, dla których wskaźnik I przekracza 50, są trudno zrozumiałe.

⁶ Kozłowska i Szczesny odwołują się do rozmów i notatek Krzysztofa Hejwowskiego z zebrania Zakładu Translatoryki w Instytucie Lingwistyki Stosowanej UW 19 I 2005 r.

Tabela 2. Skróty graficzne używane w tekstach naukowych

Język włoski	Język francuski	Język polski
« » / “ ”	« »	” ”
in:	in : / dans :	w:
p.	p.	s.
pp.	pp.	s.
a cura di	éd. (éds) / dir.	pod red.
cfr.	cf.	por.
vedi	voir	zob.
i.e.	c.-à-d.	tj.
ad.es.	ex.	np.

Źródło: opracowanie własne

publikacji (z czego np. zwraca uwagę na kwestię pisowni wielką literą) [Kozłowska, Szczęsny 2018, 211]. Przy tłumaczeniu tytułów dzieł literackich, muzycznych czy naukowych najczęstszym błędem studentów jest samodzielne ich przetłumaczenie bez upewnienia się, czy nie zostały one już wcześniej przetłumaczone. Należy pamiętać, że w bibliografii podaje się zarówno tytuł, jak i pozostałe dane konsultowanego wydania niezależnie od tego, czy jest ono oryginałem, czy tłumaczeniem. Kozłowska i Szczęsny zaznaczają, iż tłumacz powinien wiedzieć, które rodzaje tytułów pozostawia się zawsze lub zazwyczaj bez tłumaczenia (czyli dokonuje się transferu bezpośredniego, ewentualnie pośredniego) [Ibidem, 172].

Tłumacząc tekst naukowy, należy zawsze wziąć pod uwagę cel, w jakim został on stworzony. Należy o tym pamiętać zwłaszcza przy przytaczaniu przykładów w tekstach językoznawczych, operujących metajęzykiem.

Przytoczone przykłady problemów tłumaczeniowych dowodzą, iż nieznamość warsztatu tłumacza, niezrozumienie tekstu (w tym nierozpoznanie terminów), niewystarczająca wiedza merytoryczna oraz stosowanie nieodpowiednich technik tłumaczeniowych w odniesieniu do trudnych fragmentów tekstu stanowią najważniejsze przyczyny błędów w tłumaczeniu [Ibidem, 221].

Kodeks dobrych obyczajów w nauce

Brak dyscypliny przy redagowaniu i ogłaszaniu wiadomości naukowych stał się przyczyną opublikowania w 1962 roku przez Komitet Porozumiewawczy FID/IFLA/ISO, powołany w celu zbadania sposobów rozwinięcia skutecznej międzynarodowej działalności, *Kodeksu dobrych obyczajów w nauce*⁷. Celem publikacji było poprawienie istniejącej sytuacji w zakresie informacji naukowej. Kodeks zawiera zwięzłe wskazówki, których przestrzeganie obowiązuje moralnie każdego autora ogłaszanej pracy naukowej oraz wszystkich

⁷ *Kodeks dobrych obyczajów w publikacjach nauk w publikacjach naukowych*. 2001. „Sen” t. 1, nr 1: 51-54. W: <http://www.cyfronet.krakow.pl/~atpolakp/metodologia/Kodeks.pdf> [Dostęp 4 XII 2018].

redaktorów czasopism naukowych. Powstały wersje w językach angielskim, francuskim, hiszpańskim i rosyjskim, dzięki czemu UNESCO i Biuro Streszczeń Analitycznych ICSU rozpowszechniło go. Przetłumaczono go również na języki niemiecki, polski, portugalski i esperanto. Ze wskazówek zawartych w kodeksie w związku ze stałym zwiększaniem się liczby publikacji naukowych wynika, iż celem każdego artykułu naukowego winno być przekazanie poglądów autora i informacji naukowej w sposób jasny, zwarty i rzetelny, co ułatwiłoby wymianę informacji między ludźmi nauki na całym świecie. Oprócz informacji czysto praktycznych (np. o tym, że obowiązkowo artykuł powinien być poprzedzony streszczeniem zredagowanym zgodnie z zaleceniami oraz że objętość streszczenia nie powinna przekraczać 200-250 słów lub być jeszcze mniejsza⁸) kodeks podkreśla, iż treść artykułu powinna być przedstawiona możliwie jak najwięcej, językiem zrozumiałym z pominięciem terminów niebędących w użyciu potocznym.

Wnioski

Podsumowując, należy podkreślić, że tekst naukowy jest wytworem działalności intelektualnej człowieka [Kozłowska 2007, 13], a jego specyfika powoduje ogrom trudności, z którymi muszą zmierzyć się młodzi adepci sztuki tłumaczenia. Aby zawartość treściowa tekstu została w pełni przekazana, konieczne jest naniesienie zmian formalnych w tekście przekładu. Z jednej strony należy wiernie oddać aspekt merytoryczny pracy, a z drugiej zadbać o odpowiednią stylistykę tekstu docelowego. Jest to zajęcie trudne, w które z natury rzeczy wpisuje się wielopoziomowe balansowanie pomiędzy wymaganiami stawianymi przez poszczególne typy tekstów naukowych. Zadaniem tłumacza tekstów o charakterze naukowym staje się ostrożne wyważenie za każdym razem, które cechy danego tekstu są cechami uniwersalnymi, które świadczą o zabarwieniu kulturowym, a które o indywidualnym stylu komunikacyjnym autora [Jopkiewicz 2014].

Bibliografia

- Balconi Michela. 2006. *Psicologia degli stati di coscienza. Dalla coscienza percettiva alla consapevolezza di sé*. Milano: LED.
- Daunais Isabelle. 2015. *Le Roman sans aventure*. Québec: Éditions du Boréal.
- Daunais Isabelle. 2016. *Powieść bez przygody*. Przeł. Kwaterko M. „Literatura na Świecie” nr 3-4: 309-319.

⁸ Jak informuje kodeks, streszczenie powinno dać się wyciąć z czasopisma i nakleić na kartkę o wymiarach 7,5 cm x 12,5 cm [Kodeks dobrych obyczajów..., 54].

- Duszak Anna. 2015. *Wielogłosowość języków nauki a tożsamość akademicka w świetle lingwistyki stosowanej*. W: *Tekst naukowy i jego przekład*. Red. Duszak A., Jopek-Bosiacka A., Kowalski G. Kraków: Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych „Universitas”.
- Eco Umberto. 2001. *Come si fa una tesi di laurea. Le materie umanistiche*. Milano: Bompiani.
- Gajda Stanisław. 1982. *Podstawy badań stylistycznych nad językiem naukowym*. Warszawa-Wrocław: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Gajda Stanisław. 1990. *Współczesna polszczyzna naukowa: język czy żargon?* Opole: Instytut Śląski w Opolu.
- Jopkiewicz Katarzyna. 2014. *Techniki translatorskie w dydaktyce przekładu naukowego*. „Lingwistyka Stosowana” nr 11: 53-64.
- Kawka Maciej. 2004. *Mutatis mutandis, sui generis, de facto, ad hoc czyli jak uczynić styl naukowy jeszcze bardziej naukowym?* „Konspekt. Pismo Akademii Pedagogicznej w Krakowie” nr 20: 115-116.
- Kielar Barbara. 2013. *Zarys translatoryki. Studi@ naukowe 6*. Warszawa: IKL@ Wydawnictwo Naukowe Instytutu Kulturologii i Lingwistyki Antropocentrycznej Uniwersytet Warszawski.
- Kodeks dobrych obyczajów publikacjach naukowych*. W: <http://www.cyfronet.krakow.pl/~atpolakp/metodologia/Kodeks.pdf> [Dostęp 4 XII 2018].
- Kozłowska Zofia. 2007. *O przekładzie tekstu naukowego (na materiale tekstów językoznawczych)*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.
- Kozłowska Zofia, Szczęsny Anna. 2018. *Tłumaczenie pisemne na język polski. Kompendium*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Kuncy Anna. 2014. *La concettualizzazione di alcuni stati di coscienza alterata nella lingua italiana. Analisi linguistico-cognitiva*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Talvacchia Mario. 2009. *Stato di Coscienza Alterata*. W: <http://www.psicolife.com/stato-di-coscienza-alterato> [Dostęp 3 V 2020].
- Wołowska Katarzyna, Wołowski Witold. 2017. *Organisation du discours de recherche. Dictionnaire des expressions usuelles pour rédiger des travaux de recherche en sciences humaines (polonais-français) / Organizacja dyskursu naukowego. Polsko-francuski słownik wyrażen używanych do pisania prac naukowych w dziedzinach humanistycznych*. Lublin: Wydawnictwo Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego.